

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОСМІЧНОГО СТРАХУВАННЯ

В статті розглядаються правові засади космічного страхування, історія його виникнення, розглядаються особливості космічного страхування, ризики, що охоплюються цим видом страхування, досліджуються правові засади космічного страхування в Україні, Росії та США, провадиться порівняння обов'язкових видів космічного страхування згідно законодавства цих країн, формулюється визначення космічного страхування

Космічне страхування виникло в світі у другій половині ХХ століття і є наймолодшим видом страхування. Таке пізнє виникнення космічного страхування як одного з видів економічної діяльності не впливає на ту важливу роль, яку відіграє страхування космічних ризиків у забезпеченні економічного (фінансового) захисту космічної діяльності держав та юридичних осіб у процесі реалізації космічних проектів.

Перший в світі договір космічного страхування був укладений в 1965 р. американською корпорацією «Корпорація супутників зв'язку» зі страхування супутника «Early Bird». Цей страховий поліс покривав ризики пошкодження або втрати супутника до його безпосереднього запуску на запрограмовану космічну орбіту. А перший договір страхування відповідальності перед третіми особами за шкоду, заподіяну в процесі здійснення космічної діяльності було укладено лише в 1975 р. японським національним агентством [7]. При цьому, слід зазначити, що страхування космічних ризиків спочатку здійснювалося страховими компаніями з авіаційного страхування, оскільки космічна діяльність ближча до авіаційної діяльності, ніж до інших видів господарювання. Однак, ризики, що виникають у процесі космічної діяльності не тотожні авіаційним ризикам і мають свою специфіку, а авіаційні страховики не були належним чином підготовлені й не мали можливості надати повний страховий захист від усіх ризиків, які виникають на стадіях запуску та експлуатації космічної техніки. Це було пов'язано насамперед з особливостями космічної галузі, новизною космічної техніки, відсутністю теоретичних та практичних знань в сфері космічної діяльності та космічного страхування, а також практично відсутністю нормативно-правової бази в цій галузі.

В Україні перший договір в сфері космічної діяльності був укладений в 1997 р. Згідно зі страховим полісом, виданим ЗАТ «Народна страхова компанія» був застрахований екіпаж космічного корабля, а саме проведене страхування життя і здоров'я космонавта Л.К. Каденюка та його дублера Я.І. Пустового. Страхова сума за цим договором була 1 млн. дол. США. Як видно, страхування космічних ризиків в Україні провадиться недавно, хоча такі провідні космічні держави світу, як США і Росія вже мають значний досвід ведення страхової справи в сфері космічної діяльності та її правового забезпечення. Такий досвід становить значний інтерес для розвитку правового інституту страхування ризиків космічної діяльності, особливо, враховуючи участь України у низці міжнародних космічних проектів. Так, за законодавством США здійснюються такі види обов'язкового страхування, як страхування життя і здоров'я космонавтів під час польоту та страхування відповідальності за шкоду, заподіяну третім особам під час запуску космічного апарату. В США основним нормативно-правовим актом, який регулює ці питання є Федеральний Закон США «Про комерційні космічні запуски» від 1984 р. [5]. В законодавстві Російської Федерації ситуація інша. Згідно ст. 25 Закону РФ «Про космічну діяльність» від 29 листопада 1996 р. до обов'язкових видів космічного страхування віднесено лише такі види, а саме страхування життя та здоров'я космонавтів, працівників об'єктів космічної інфраструктури і страхування відповідальності перед третіми особами. Всі інші види страхування космічної діяльності згідно законодавства цієї країни є добровільними [3].

В цілому розрізняють добровільне та обов'язкове космічне страхування. Обов'язкові види космічного страхування визначаються законодавством України та поширюються на всіх адресатів. Добровільні види космічного страхування базуються на волі суб'єктів договору та провадяться з урахуванням економічних інтересів сторін.

Особливістю страхування космічних ризиків є те, що відносини, пов'язані із космічною діяльністю та космічним страхуванням, як правило, ускладнені іноземним елементом. Крім цього, до особливостей провадження космічного страхування та укладення договорів цього виду страхування можна віднести:

- практичну відсутність спеціальної нормативно-правової бази (детальної регламентації у підзаконних нормативно-правових актах);
- базується на національному законодавстві та міжнародних правових джерелах;
- комплексність;
- складність цього виду страхування (особливий склад ризиків);
- розповсюдження дії страхових полісів за межі території України;
- необхідність наявності в штаті страхової компанії відповідних фахівців;
- величезні розміри страхових сум;
- визначення страхових сум, премій та відшкодувань у іноземній валюті;
- можливість акумуляції збитків;
- потребу в обов'язковому перестрахованні чи співстрахованні таких ризиків;
- тісний зв'язок з міжнародним страховим ринком.

Зазвичай для кожного космічного проекту спеціально розробляється та узгоджується з усіма учасниками консолідована програма управління ризиками, у якій страхове покриття космічної діяльності є необхідним елементом. У більшості випадків, ризики, що виникають у процесі реалізації космічних проектів, умовно можна поділити на чотири групи: технічні ризики; ризики, пов'язані з відповідальністю перед третіми особами; фінансові ризики; політичні ризики. Страхувальником та страховою компанією провадиться комплексний аналіз всіх можливих ризиків, пов'язаних з конкретним космічним проектом і розробляється, так звана, матриця ризиків космічного проекту, тобто перелік ризиків, характерних для кожної стадії проекту, прогнозні показники вірогідності їх настання та прогнозні розміри можливої шкоди. Ці показники є одними з факторів, котрі є базовими при розрахунку страхових тарифів та страхових сум.

До переліку ризиків космічного проекту найчастіше входять такі групи ризиків, що потребують страхового покриття: передпускові ризики; ризики пуску ракетно-космічного носія; ризики, пов'язані з введенням в експлуатацію космічного апарату та функціонуванням його на орбіті; ризики, пов'язані з об'єктами наземної інфраструктури; ризики, пов'язані з відповідальністю перед третіми особами.

Страхувальниками у кожному космічному проекті, як правило, є декілька юридичних осіб, а саме: замовник проекту, головний розробник-виготовлювач космічного апарату, головна компанія, що здійснює виведення космічного апарату на орбіту, експлуатуюча організація, яка володіє наземною космічною інфраструктурою.

Страховиками є страхові компанії, які отримали у встановленому законом порядку ліцензію на проведення цього виду страхування.

Згідно ст. 7 Закону України «Про страхування» [1], а також Закону України «Про космічну діяльність» [2], космічне страхування віднесено до обов'язкових видів страхування та передбачено проведення страхування таких його видів:

- 1) страхування об'єктів космічної діяльності (наземна інфраструктура), перелік яких затверджується КМУ за поданням Національного космічного агентства України;
- 2) страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності;
- 3) страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), які є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі;

4) страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі.

Таким чином, в Україні на відміну від США та РФ наразі відсутнє обов'язкове страхування життя і здоров'я космонавтів. Страхування ж цивільної відповідальності охоплює різні стадії реалізації космічного проекту, за виключенням стадії повернення космічного апарату, хоча проблема охоплення цієї стадії страховим покриттям потребує подальшого дискусійного обговорення. В той час як в США, страхування цивільної відповідальності здійснюється тільки на період запуску космічного апарату, беручи до уваги найбільшу ризикованість саме на цій стадії реалізації проекту. Крім цього, за законодавством України визначено найбільшу кількість (порівняно з США та РФ) видів обов'язкового космічного страхування. На нашу думку, виключення з переліку обов'язкових видів страхування космічної діяльності страхування космонавтів та працівників об'єктів космічної інфраструктури негативно впливає на розвиток космічної діяльності та страхування цієї галузі.

Також слід зазначити, що в Україні на сьогодні відсутній підзаконний нормативно-правовий акт, який би врегульовував відносини, пов'язані з обов'язковим космічним страхуванням, як, наприклад, у авіаційному страхуванні. Хоча Національним космічним агентством України вже розроблений проект цього документу та спрямований до Кабінету Міністрів України.

У світовій практиці наразі укладаються наступні види договорів страхування космічних ризиків:

- в галузі особистого страхування: а) договори страхування екіпажу космічного апарату; б) договори страхування персоналу об'єктів космічної інфраструктури;
- в галузі майнового страхування: а) договори страхування космічної техніки; б) договори страхування засобів наземної інфраструктури; в) договори страхування фінансових ризиків, пов'язаних із втратою запланованого доходу під час реалізації космічного проекту;
- в галузі страхування відповідальності: а) договори страхування відповідальності за шкоду, заподіяну третім особам; б) договори страхування екологічних ризиків, пов'язаних з космічною діяльністю.

Як зазначалося вище, космічне страхування оперує величезними страховими сумами, що потребує перестраховального захисту. Для надання такого захисту у повному обсязі дуже часто недостатньо можливостей національного страхового ринку, що потребує розміщення космічних ризиків не тільки на національному, але й на міжнародному страховому ринку через міжнародних страхових/перестрахових брокерів. До найвідоміших міжнародних брокерів, що розміщують космічні ризики у перестраховання відносяться Marsh, AON, Willis Faber. Ці міжнародні брокери розміщують космічні ризики у перестраховання серед найбільших страхових та перестрахових компаній світу. Так, наприклад, лише страхування відповідальності перед третіми особами із страховим покриттям у 75-100 млн. дол. розміщується у 10-15 пулах або синдикатах Ллойда, чи у 50-100 страхових (перестрахових) компаніях [8]. З метою сприяння найповнішого розміщення космічних ризиків на національному страховому ринку, в Росії національні страхові компанії, що надають послуги з авіакосмічного страхування об'єднані у Російську асоціацію авіаційного та космічного страхування, а в Україні, на жаль, таке об'єднання відсутнє.

Дуже важливим є процес врегулювання збитків, котрий має свої особливості у космічному страхуванні. Зокрема, складність роботи страхових експертів; вірогідність нанесення шкоди юридичним та фізичним особам різних країн; терміни розгляду страхових подій потребують значно більше часу; потреба захисту інтересів страховиків та страхувальників у міжнародних, в тому числі й арбітражних, судах. Крім цього, враховуючи величезні розміри страхового відшкодування внаслідок подій, пов'язаних з космічною діяльністю, страхові компанії постійно підвищують тарифи по цьому виду страхування, а

деякі з них взагалі відмовляються від проведення цього виду страхування та перестраховання, як надто ризикового [4;8;9].

В цілому, враховуючи особливості та умови проведення страхування космічної діяльності, можна сформулювати наступне визначення космічного страхування як комплексного виду страхування (майнового, особистого та страхування відповідальності) щодо захисту майнових інтересів юридичних та фізичних осіб, пов'язаних з володінням, користуванням та розпорядженням космічною технікою, з життям та здоров'ям космонавтів, працівників об'єктів космічної інфраструктури, з відшкодуванням заподіяної внаслідок космічної діяльності шкоди юридичним та фізичним особам у разі настання певних подій, визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати юридичними або фізичними особами страхових платежів та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Як підсумок, можна зазначити, що страхування ризиків космічної діяльності забезпечує захист майнових інтересів суб'єктів цієї діяльності та безперервний розвиток космічної галузі. Все це сприятиме процесу інтеграції економіки України у світову економіку, подальшому розвитку космічної науки, збільшенню доходів бюджету. Для досягнення зазначеного необхідне належне правове забезпечення діяльності, пов'язаної зі страхуванням космічних ризиків.

Список літератури

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» // Урядовий кур'єр. – 2001. – 7 листопада.
2. Закон України «Про космічну діяльність» // Космічне право України: Збірник нормативно-правових актів та міжнародних угод. – Вид. 2-ге, перероб. та допов. / Відп. ред. *О.О. Негода та Ю.С. Шемшученко*. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. – С. 12-24.
3. Закон РФ «О космической деятельности» от 29 ноября 1996 г. № 147-ФЗ // *Г.П. Жуков, Ю.М. Колосов*. Международное космическое право. – М.: Междунар. отношения, 1999.
4. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 30.08.1972 р. // Космічне право України: Збірник нормативно-правових актів та міжнародних угод. – Вид. 2-ге, перероб. та допов. / Відп. ред. *О.О. Негода та Ю.С. Шемшученко*. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. – С. 120-129.
5. Космічне законодавство країн світу: Тематичне зібрання (російською та англійською мовами). Т.1: Загальні питання космічної діяльності. Державне регулювання / Відп. ред. *Н.Р. Малишева, Ю.С. Шемшученко*. – К., 2001.
6. *Малишева Н., Семеняка В.* Правові питання страхування спільних космічних проектів і програм // Право України. – 1999. - № 6. – С. 121-126.
7. *Медведчиков Д.* Страхование космической деятельности: история, динамика развития, эффективность, анализ рисков // Страхование дело. – 1995. - № 9. – С. 43-53.
8. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
9. *Шелехов К.В., Бігдаш В.Д.* Страхування. Страхові послуги. – К.: ІЕУГП, 2000. – 268 с.